

Allochtone artiesten diversifiëren om te overleven Etnisch-culturele herkomst in een hokje blijven steken?

➤ KATLEEN PELEMAN, WILFRIED DEFILLET, TINE MALLENTJER

“Mijn workshopaanbod voor scholen is uitgebreid, aangepast aan de vraag. Daarom ben ik nu ook bezig met dansworkshops. De verkoop van schilderijen gaat nog stroef. Af en toe wat succes. Maar ik wil niet inspelen op populaire tendensen. Ik ben in de eerste plaats kunstenaar.”

Iedere kunstenaar maakt keuzes, meer of minder principiële, meer of minder commerciële. Bovenstaande getuigenis illustreert de moeilijke combinatie van realisme en idealisme, gevat in de woorden van een artiest van allochtone herkomst.

Allochtone kunstenaars bewegen zich nog steeds in de marge van het kunstenaarscircuit. Antwerps minderhedencentrum de8 en Samenlevingsopbouw Antwerpen-stad werkten jarenlang met allochtone verenigingen en artiesten¹. Allochtone artiesten zijn actief in het sociaal-culturele veld of binnen de eigen gemeenschap. Weinigen maken de overstap naar de professionele sector. Erkenning voor hun werk krijgen ze op vele manieren, maar zelden vanuit de culturele sector. Ondanks hun grote inzet en de passie voor hun vak weten ze geen volwaardige plek in het Vlaamse culturele veld te veroveren.

Om meer inzicht te krijgen in hun plaats in de samenleving, hun kansen en beperkingen, organiseerden we een behoefteanalyse van artiesten van andere etnisch-culturele herkomst. In

de tweede helft van 2008 hielden we vijftien interviews met allochtone artiesten, aangevuld met gesprekken met actoren uit de cultuursector.

De vijftien artiesten werken in verschillende disciplines, van muziek en dans over beeldende kunst tot literatuur. Met wisselend succes, met een beperkt of een uitgebreid netwerk. Als persoon hebben ze een verschillende migratiegeschiedenis. Sommige artiesten behoren

De artiest wordt gevraagd als drager van een cultuur, zijn etnische herkomst geldt als het ware als zijn visitekaartje.

tot de nieuwe eerste generatie – de nieuwkomers – waarvan niet iedereen over geldige verblijfspapieren beschikt. Anderen zijn hier opgegroeid. Maar ze zien zichzelf stuk voor stuk als artiest, werken met een passie voor cultuur en hebben een duidelijke visie op de plaats van kunst en cultuur in hun leven. Uit deze gesprekken komen duidelijke structuren naar boven, herkenbare problemen en onverwacht scherpe vragen.

Dit artikel gaat niet over het artistieke product, maar over de artiest. We analyseren niet het artistieke werk, we gaan niet op zoek naar actuele kwaliteitscriteria, maar zetten de persoon centraal. Minimaal maken we hier en daar plaats voor het standpunt van een actor uit de cultuursector of voor actuele theoretische discussies. De invalshoek van dit artikel volgt daarmee de gemeenschappelijke opdracht van onze beide organisaties: het bevorderen van gelijke kansen van etnisch-

culturele minderheden. Centraal staat de vraag welke plaats allochtone artiesten innemen in de samenleving, hoe zij tegemoet komen aan vragen van de samenleving en welke noden en knelpunten zijzelf hierbij ervaren.

VRAAG EN AANBOD

Eerst geven we een bredere kijk op de markt waarin allochtone artiesten zich bewegen. De indruk heerst dat artiesten met een andere etnisch-culturele herkomst in een hokje blijven steken, maar is dat zo? Waar komen allochtone artiesten aan bod en hoe kijken ze daar zelf naar?

SAMEN BELEVEN

Eerst en vooral zijn er de circuits binnen de eigen gemeenschap. Allochtone artiesten staan op de podia van privéfeesten en evenementen binnen hun eigen netwerken. Vaak hebben ze goede banden met het verenigingsleven. De artiesten waarderen deze circuits omwille van de sociale contacten met leden van de eigen gemeenschap. Ze bieden publiek en artiest een kans om samen de cultuur en tradities van het land van herkomst te beleven. Publiek en artiest delen dezelfde interpretatiekaders, dezelfde waarderingsschaal.

In dit eerste circuit komt cultuur het dichtst in de buurt van cultuurbeleving, in de betekenis van samen genieten van de gemeenschappelijke cultuur. Het is cultuur met een functie, gemeenschapscultuur, heteronome cultuur. Uiteenlopende cultuurvormen vinden hier hun plaats. Mensen verenigen zich op deze manier rond beeldende kunsten, zoals films of verhalen, maar ook rond de traditionele elementen binnen een religieuze sfeer. Veel voorkomend zijn verenigingen die oude ritmes, instrumenten en traditionele dansen weer tot leven brengen. Maar het publiek staat ook open voor vernieuwing, gaat enthousiast mee in de vermenging van oude en nieuwe, westerse en niet-westerse elementen. Populair en gespecialiseerd binnen de heteronome cultuur is de mode. Bij grote en kleine evenementen tonen ontwerpers kleding die je, volgens de bril waardoor je kijkt, omschrijft als traditioneel met hedendaagse accenten, of modern met in het oog springende etnische accenten, accessoires of stoffen.

DE WERELDKUNSTEN

Een tweede netwerk draait rond de wereldkunsten-centra, de multiculturele evenementen en festivals. Deze hebben als expliciete doelstelling om andere culturen in de kijker te zetten. Ze vormen een logische partner voor allochtone artiesten. In de kunstencentra zoals het Zuiderpershuis liggen de verwachtingen rond professionaliteit en authenticiteit echter hoog, en voor de meeste artiesten die we spraken, blijven deze deuren gesloten. Maar zomerfestivals en multiculturele evenementen bieden ook kleinere artiesten reële kansen. Festivals in de wereldmuziek, zoals Mano Mundo of Sfinks festival, geven steeds vaker podiumkansen aan allochtone artiesten van eigen bodem. Een Afrikaanse muzikant verwoordt mooi de motivatie van allochtone artiesten om hieraan deel te nemen: *"Ik kom van een ander continent, ik vind dat er hier nood is aan diversiteit. Ook wil ik mijn eigen cultuur tonen. Ik geloof in multiculturaliteit. Tot nu toe staan er weinig voorstellingen van Afrikaanse herkomst op de podia. Iemand moet iets doen om de verschillende culturen bijeen te brengen."*

Het publiek dat opdaagt voor dergelijke multiculturele activiteiten kan erg verschillen. Omdat wereldkunsten-centra zich vaak aansluiten bij meer elitaire of exclusieve cultuurvormen uit andere landen, trekken zij eerder een blank middenklassepubliek aan, met specifieke interesses in exotische kunstbeleving. Bovendien ontbreekt vaak de link tussen de geprogrammeerde artiest en de etnische gemeenschappen in de stad. En al heeft het centrum zijn etnisch-gerichte promotiekanalen en netwerken nog zo goed uitgebouwd: als er geen herkenning optreedt, werkt een Arabische artiest net zo min drempelverlagend als een Vlaamse.

**Daar waar
cultuur geen
maatschappelijk
doel heiligt,
speelt de
allochtone
identiteit in het
nadeel van de
artiesten. En
blijven deuren
gesloten.**

Een breder publiekspotentieel hebben laagdrempelige en gratis stadsoptrédens. Wanneer ze divers en herkenbaar programmeren, met aandacht voor het feelgood-potentieel, lokken deze makkelijker een multicultureel publiek. De locatie vormt hier een bijkomende troef. Stadsfestivals brengen cultuur in de openbare ruimte, op pleinen en in straten. In veel landen dé plaatsen waar cultuurbeleving thuis hoort, eerder dan in pluche zetels in gesloten zalen. Het succes van de Murga in Antwerpen past in deze logica. Als het volk niet naar het optreden komt, komt het optreden naar het volk.

CULTUUR MET EEN BOODSCHAP

Tenslotte treffen we allochtone artiesten het vaakst aan in sociaal-artistieke projecten, bij workshops in scholen en in andere sociaal-culturele initiatieven. Deze activiteiten stimuleren interactie tussen culturen en gemeenschappen. Ze wenden kunst en cultuur aan als een middel om te werken rond emancipatie, diversiteit, sociale cohesie. De artiesten krijgen de

Het artistieke circuit haakt af op het traditionalisme van allochtone artiesten.

kans om de mooie kanten van hun cultuur te promoten bij het Belgische publiek, doorspekt met een positieve boodschap. Een doelstelling die perfect blijkt aan te sluiten bij de drijfveer van sommige allochtone artiesten of verenigingen. Dergelijke interculturele activiteiten brengen dan ook artiest en publiek dichter bij elkaar. Meer dan het beleven van cultuur gaat het hier om het leren, het verwerven van inzichten, het opdoen van nieuwe ervaringen door cultuur. Meer dan multiculturaliteit ervaren de artiesten hier de interculturaliteit. Het positieve, niet-geproblematiseerde verhaal van de diverse samenleving krijgt hier een plaats. Een Marokkaanse vrouw die workshops kalligrafie en zijdeschilderen geeft, vertelt ons: *“Wij willen een poort zijn tussen twee culturen. We willen erkenning geven, maar ook erkenning krijgen, en een ontmoetingsplek vormen voor twee verschillende culturen. Het is ook de bedoeling dat Belgen kennis maken met de Arabische cultuur.”*

den geeft, vertelt ons: *“Wij willen een poort zijn tussen twee culturen. We willen erkenning geven, maar ook erkenning krijgen, en een ontmoetingsplek vormen voor twee verschillende culturen. Het is ook de bedoeling dat Belgen kennis maken met de Arabische cultuur.”*

KANSEN EN BEPERKINGEN IN DE CULTUURSECTOR

In de samenleving hebben allochtone artiesten dus een zekere plaats verworven, een plaats verbonden met een duidelijke functie. Verplaatsen we onze blik naar het culturele veld als een bijzondere afdeling binnen de samenleving, een afdeling met eigen gewoontes en principes. Met een eigen cultuur als het ware. In hoeverre heeft de artiest binnen dit culturele veld een structurele plaats verworven? Wat maakt hem anders dan de collega-artiesten? En hoe ervaart de artiest de sector?

ALLOCHTOON OF ARTIEST

De eerste bedenking is ongetwijfeld de meest fundamentele. In de verschillende circuits die aan bod kwamen, neemt de allochtone artiest nadrukkelijk de positie in van allochtoon. De

artiest wordt gevraagd als drager van een cultuur; zijn etnische herkomst geldt als het ware als zijn visitekaartje. Hiermee raken we de kern van een gevoelige en complexe discussie. Die trouwens start bij het gebruik van het woord allochtoon. Werken we niet, door het schrijven van dit artikel, mee aan het telkens opnieuw benoemen en reproduceren van de tweedeling allochtoon-autochtoon? Een tweedeling die in de dagelijkse praktijk geen betekenis heeft en uiteenvalt in een eindeloze reeks deelidentiteiten? Een groot relativiseringsvermogen is op zijn plaats wanneer je het begrip allochtoon hanteert. Waar mogelijk geven we de voorkeur aan het werken met de brede diversiteit tussen mensen. Maar tegelijkertijd willen we een ander waardevol principe naar voren schuiven, namelijk dat iedere persoon voor zichzelf die deelidentiteit naar voren mag schuiven die hij of zij in een bepaalde context belangrijk vindt. En in het kader van cultuurbeleving kiezen heel wat allochtone artiesten ervoor om hun etnische herkomst nadrukkelijk te benoemen. Vanuit een persoonlijke motivatie, of als strategie.

Maar de consequenties reiken verder dan gewild. Verschillende artiesten ervaren dat de vanzelfsprekende associatie met hun etnische herkomst stigmatiserend kan werken. Het geeft anderen argumenten om hen – bijna per definitie – ver van het mainstream culturele veld te plaatsen. Wat zijzelf zien als onlosmakelijk verbonden met hun persoonlijkheid, wordt door de sector ingevuld als een fundamenteel tekort. Bij alle personen waarmee wij spraken, brak deze frustratie met golven door. Zoals dezelfde Afrikaanse muzikant het verwoordt: *“Als ik optreed in een school, dan is de associatie met mijn origine belangrijk. Dat is enerzijds positief, maar anderzijds betekent het ook minder erkenning van mijn kwaliteiten als artiest... Ik word niet voldoende geaccepteerd als artiest. Wel als allochtone artiest, niet als artiest tout court.”*

GESLOTEN DEUREN

Dat formele erkenning voor hun artistieke kwaliteiten uitblijft, blijkt uit het feit dat allochtone artiesten niet of moeilijk doordringen in de reguliere programmering van de huizen. Daar waar cultuur geen maatschappelijk doel heiligt, speelt de allochtone identiteit in het nadeel van de artiesten. En blijven deuren gesloten. Meerdere factoren spelen hier een rol, waarbij sectorgebonden, artiestgebonden en publiekgebonden factoren op elkaar inspelen en de uitsluiting in stand houden.

De artiesten zelf benadrukken hun beperkte inzicht in de sector, hun gebrek aan netwerken en contacten met de juiste personen. Daarnaast maken ook taalbarrières de weg naar de instellingen tot een hindernissenparcours. Taalvaardigheid speelt een rol bij mondelinge communicatie, maar weegt vooral door bij het opstellen van contracten en subsidiedossiers. De programmatoren van hun kant klagen vooral over het gebrek aan professionaliteit, zowel technisch als artistiek. De stap van cultuur beoefenen naar het ontwikkelen van een podiumact vraagt artistieke begeleiding, iets waaraan het allochtone artiesten vaak ontbreekt. Deze organisator verwoordt dit als volgt: *“Vaak dient zich hier een groep aan, een groep met een achterban. Maar met een groep kunnen wij niets doen, wij willen een artistiek product. Een vereniging is iets totaal anders dan een productie. Een socio-culturele vereniging op een*

podium, dat is shit. Een vereniging moet keuzes maken, daar moet iemand hen in stimuleren.”

Maar structureel ingebedde verschillen in kunst- en kwaliteitsbegrip staan een mogelijke samenwerking tussen culturele instellingen en allochtone artiesten nog het meest in de weg. Het artistieke circuit haakt af op het traditionalisme van allochtone artiesten. Deze actor uit het culturele veld verwoordt de drempel om met allochtone kunstenaars te werken in termen

van een kwaliteitsargument: *“De kwaliteit mag niet te onderscheiden zijn van die van de andere producties. Dat betekent dat traditionele producties vaak niet kunnen: wij vragen een hedendaagse interpretatie, een vertaling naar een breed publiek.”* Culturele instellingen hanteren kwaliteitsargumenten die vooralsnog het autonome westerse kunstbegrip niet in vraag stellen. Meerdere opiniemakers ontwikkelden en publiceerden nochtans al meer objectiveerbare kwaliteitscriteria, geschikt voor beoordeling tegen een etnisch diverse achtergrond. Maar vooralsnog beperkt dat zich tot boeiende discussies op hogere discussiefora, ver van de dagelijkse beslissingen. Het mag duidelijk zijn dat cultuur als gemeenschapsvormend element, cultuur als drager van de multiculturele boodschap, niet kan voldoen aan het noodzakelijke kwaliteitscriterium van autonomie.

Eens voorbij de grenzen van de grote steden slinken de podiumkansen voor allochtone artiesten richting nul.

Verder betekent ook de keuze van het publiek onmiskkenbaar een rem op het doorbreken van allochtone artiesten. Het publiek maakt groepen en gezelschappen groot, en het publiek wil grote groepen en gezelschappen zien. Bij de gemiddelde Vlaamse cultuurparticipant is de interesse voor een artiest met vreemde roots uiterst beperkt. Voor een avondje cultuur maakt hij of zij bij voorkeur een veilige keuze, en gaat hiervoor af op een bekende naam, een herkenbaar thema, een mediafiguur.

Daarbij is de gemiddelde Vlaamse cultuurparticipant niet-stedelijk. Hij of zij komt in het dagelijkse leven weinig in aanraking met etnisch-culturele diversiteit. Etnisch-culturele minderheden wonen in Vlaanderen immers nog steeds geconcentreerd in een beperkt aantal steden en regio's. Als we praten over kansen en beperkingen van allochtone artiesten, moeten we de geografische dimensie absoluut in rekening brengen. Want dat niet-stedelijke Vlaamse publiek drukt zwaar op de rem. Eens voorbij de grenzen van de grote steden slinken de podiumkansen voor allochtone artiesten richting nul.

Toch gaan er deuren open en zijn we zeker niet blind voor een aantal geslaagde interculturele initiatieven. Steeds vaker wagen culturele instellingen zich aan samenwerkingsverbanden met allochtone artiesten of verenigingen, hiertoe aangemoedigd door de overheid. Dit stimu-

leert de onderlinge uitwisseling en het samen experimenteren, in de hoop dat er interessante kruisbestuivingen ontstaan. Ook hier worden allochtone artiesten meestal in het kader van een kortdurend project in huis gehaald. Hoe positief deze projecten ook worden geëvalueerd, het blijven geïsoleerde experimenten, die er zelden in slagen om in de sturende organen en bij de reguliere medewerkers van de instelling de nodige mentaliteitsomslag teweeg te brengen.

CULTUUR ALS OVERLEVINGSSTRATEGIE

Dat kunst en cultuur voor een inkomen moeten zorgen, is geen minderwaardig thema voor allochtone kunstenaars. Gemiddeld hebben deze mensen niet de financiële middelen om jaren voor zichzelf te werken. Evenmin beschikken ze over een diploma dat hen garandeert dat ze op elk moment terug kunnen instappen in de reguliere arbeidsmarkt. Cultuur als inkomensbron mag dus benoemd worden, het maakt deel uit van de identiteit van de artiesten, die creatief zoeken om op eigen kracht met de inzet van eigen talenten een inkomen bijeen te harken. In de gesprekken ging het niet alleen over schoonheid en kwaliteit, maar ook over het dagelijkse overleven: “Mijn eerste motivatie? Geld. Er moet brood op de plank komen.”

Cultuur als overlevingsstrategie biedt trouwens perspectieven voor een tewerkstellingsbeleid, dit op een moment dat activering een sleutelbegrip is geworden. Het artiestenstatuut vormt een wettelijk antwoord hierop, maar is nog niet ingeburgerd bij allochtone artiesten. Twee van de vijftien geïnterviewde artiesten waren bezig om het nodige dossier op te bouwen.

LAVEN OM AAN DE VERWACHTINGEN TE VOLDOEN

De boodschap die de allochtone artiest vanuit de samenleving krijgt, is kortom erg dubbelzinnig. De gevestigde instellingen, die over de meeste financiële middelen beschikken en de culturele toon bepalen, staan sceptisch tegenover folklore en traditionele kunsten. Zij blijven conform aan de heersende westerse culturele kwaliteitsnormen en dragen vernieuwing en autonomie hoog in het vaandel. Daarnaast wordt de artiest in de sociaal-culturele sector juist omwille van zijn etnisch-culturele identiteit hartelijk onthaald. Daar primeert de maatschappelijke boodschap en de gemeenschapsvormende functie. Het multiculturele festival vraagt een etnisch-gekleurd maar toch breed herkenbaar en gezellig aanbod. En wanneer de artiest binnen de eigen gemeenschap zijn werk aanbiedt, moet hij ook daar tegemoetkomen aan andere verwachtingen. Daar zal hij beoordeeld worden op virtuositeit en genrespecifieke technische kwaliteiten.

Zo staat de allochtone artiest voor de grote uitdaging om een aanbod uit te werken dat bij een erg uiteenlopend doelpubliek kan aanslaan. Hij laveert hiermee tussen folklore en experiment, tussen ‘allochtoon zijn’ en ‘artiest zijn’. De verwachtingen van elk doelpubliek zijn hoe dan ook etnisch gekleurd. Deze uitspraak illustreert duidelijk hoe allochtone artiesten op een creatieve manier met de meest uiteenlopende verwachtingen trachten om te gaan: *“Soms wil het publiek traditionele dansen, de dansen die zij beschouwen als Afrikaans. De cultuurcentra*

willen eerder vernieuwende dansen, die eventueel gebaseerd zijn op traditionele dansen. Zij beschouwen dan de dansers als artiesten. Men heeft ons ook eens gevraagd iets te doen met het Filharmonisch orkest, dan werkten we met een regisseur, dat was hard werken om iets te creëren.” De allochtone artiest dient te diversifiëren om te overleven.

WAAR BLIJFT DE ERKENNING?

Het verhaal van de allochtone artiest is dus zeker niet één van enkel drempels en gesloten deuren. Zowel in de sociaal-culturele sector als in de artistieke sector stijgt de vraag naar performances die de diversiteit in de huidige samenleving representeren. Bijna alle artiesten die we spraken, vonden binnen bepaalde netwerken hun weg. Maar tegelijkertijd knaagt de frustratie over het gebrek aan erkenning vanuit de sector voor wat zij presteren.

Nochtans pleiten cultuurtheoretische opiniemakers al jaren aanhoudend voor een verruiming van het cultuurbegrip, voor het insluiten en op die manier erkennen van meer vormen van kunst- en cultuurbeleving, waaronder het sociaal-artistieke, de jongeren- en garagecultuur, het etnische aanbod. Een uitbreiding van het cultuurbegrip maakt de weg vrij voor nieuwe artistieke kruisbestuivingen, voor een reëel diverse cultuursector. Ongetwijfeld houdt de realisatie van deze visie ook een zekere bedreiging in. Waarom draaien de grote stemmen uit de culturele wereld nog steeds hun hoofd weg voor deze nieuwe diversiteit? Wie is erbij gebaat dat allochtone artiesten enkel worden ingezet in een specifiek multicultureel kader, veilig gescheiden van het reguliere gedeelte? Wat als de allochtone artiesten enkel hun diensten mogen bewijzen wanneer de organisatie – met de beste bedoelingen – wil bewijzen dat zij een divers beleid voert?

En ten slotte: een volwaardige erkenning van het allochtone aanbod en de allochtone artiest, kan niet zonder de even volwaardige erkenning van het allochtone publiek. En al klinkt dit triviaal, waarom wordt er geargumenteed dat een zaal die voor 90% gevuld is met mensen van Turkse herkomst toch minder wenselijk is dan een zaal met 90% autochtone Belgen? Mag een allochtone artiest ook binnen de cultuursector zijn ontwapenende mengeling van traditie en moderniteit brengen voor een overwegend Afrikaans publiek? Of telt een Vlaamse toeschouwer voor twee?

Om te eindigen met de woorden van een van de geïnterviewde allochtone artiesten: *“Ik geloof dat kunst een universele praktijk kan zijn.”*

NOOT

1. Divers!City, een samenwerkingsproject van Antwerps minderhedencentrum de8 en Samenlevingsopbouw Antwerpen-stad, had als doelstelling het ondersteunen van allochtone sociaal-culturele verenigingen. Het project werd eind december 2008 afgerond.